

MARIJAN RASTIC

O nekim problemima arhivske građe za povijest Hrvatske u razdoblju 1941–1945.

I

Postoji stanovita neujednačenost u raspravljanjima o sačuvanoj arhivskoj građi iz razdoblja 1941–1945. godine (i ne samo u raspravljanjima o arhivskoj građi), pa se na primjer u literaturi i na savjetovanjima često govori o »Arhivskoj građi NOB-a u Hrvatskoj«, »Arhivskoj građi NOR-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«, »Historijskoj građi NOB-a« itd. Držim da je takav pristup ovoj problematici preuzak, nedovoljno kompleksan, jer u načelu ne sadrži probleme implicitne *svoj* arhivskoj i drugoj građi nastaloj u Hrvatskoj u razdoblju 1941–1945. Dakako, takav pristup ima svoj korijen i u dijelu literature koja je do danas nastala o pojedinim aspektima povijesti Jugoslavije i Hrvatske u razdoblju 1941–1945, kojoj je uglavnom zajednički nedostatak što je nastala pretežno upotrebom arhivske građe organizacije NOP i sjećanja sudionika. Takav pristup smatram neprihvatljivim, između ostalog, iz razloga:

— što je dosadašnja praksa pisanja i raspravljanja o povijesti Hrvatske i Jugoslavije u razdoblju 1941–1945. godine dala slabije rezultate nego što se očekivalo, dijelom zahvaljujući i tome što se veći dio radova (kao što smo naveli) osniva isključivo ili pretežno na arhivskoj građi organizacija NOP i sjećanjima sudionika, dok je vrlo mali broj autora konzultirao sve poznate i dostupne izvore za povijest Hrvatske i Jugoslavije u navedenom razdoblju. U pravilu su to radovi koji kvalitetom daleko nadmašuju prethodne;

— što se tako u našoj široj javnosti uvriježilo mišljenje da je povijest NOR i socijalističke revolucije u Jugoslaviji, Hrvatskoj itd. nešto što je »posebno« od povijesti Jugoslavije ili Hrvatske, ili bar takva povijest koja se može istraživati odvojeno od ostalih zbivanja, a ne da je to upravo povijest Jugoslavije ili Hrvatske toga vremena.

Na osnovi izloženog, znanstveno istraživanje fašističke agresije i okupacije Jugoslavije, razvitka narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije zahtijeva kompleksno proučavanje arhivske i druge građe iz razdoblja 1941–1945. godine, i to ne samo one koja je nastala djelovanjem organizacija NOP (KPJ, KPH, SKOJ, USAOH, JNOF, NOO, AFŽ, vojnih jedinica i vojnopozadinskih organa NOV i dr.), nego i one nastale djelovanjem okupatora, njegovih domaćih suradnika, dokumentacije saveznika iz drugoga svjetskog rata, sudova koji su nakon oslobođenja sudili narodnim neprijateljima, Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih

domaćih pomagača, kraljevske vlade u emigraciji, zapamćenja sudionika itd. Stanovito zaostajanje takvog kompleksnog istraživanja povijesti Jugoslavije i Hrvatske u razdoblju 1941—1945. godine u našoj historiografiji u odnosu na istraživanje ranijih razdoblja naše povijesti ima više razloga od kojih ću, s obzirom na karakter priloga, spomenuti samo neke:

- ratni uvjeti u kojima je nastajala i čuvala se arhivska i druga građa — uzrokovali su njenu relativno slabu sačuvanost;
- nastojanje okupatora i njegovih pomagača da što potpunije uništi tragove svoje vladavine;
- postojanje dezintegriranih arhivskih cjelina sačuvane arhivske i druge građe;
- kao posljedica navedenog — ne postoje ni cjelovito izrađena informativna pomagala i evidencije o sačuvanoj arhivskoj građi;
- poslijeratna nestašica sirovina potrebnih našoj industriji, što je u nekim slučajevima dovelo do prerade arhivske građe u tvornicama papira;
- nepostojanje organiziranog i kompleksnog prikupljanja, sređivanja i omogućivanja upotrebe dokumentacije o problemima drugoga svjetskoga rata (iz savezničkih, njemačkih, talijanskih, mađarskih izvora u prvom redu, s obzirom na područje SR Hrvatske);
- sistematski rad na obrazovanju kadrova potrebnih za taj rad (u prvom redu obrazovanja arhivskih kadrova s poznavanjem njemačkog, talijanskog, mađarskog ili engleskog jezika);
- iako su na planu izdavanja povijesnih dokumenata postignuti relativno značajni rezultati (od značajnih edicija valja spomenuti »Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslavenskih naroda«, kao i zbornike građe u pojedinim republikama u izdanjima različitih instituta i institucija) — ipak treba spomenuti da u pripremanju te građe za objavljivanje — ... »često nisu bili poštovani ni neki elementarni principi, bez kojih se takav posao ne može ni zamisliti, tako da se — i pored njene grandioznosti — ponekad dovodi u pitanje njeno korišćenje u strogo naučne svrhe...«;¹
- nedostatak arhivske građe iz tog razdoblja često je pod znak pitanja dovodio obradu pojedinih tema. Često su i sačuvani dokumenti takva sadržaja da ih mogu objasniti samo sudionici zbivanja. Sakupljanjem sjećanja započelo se odmah nakon oslobođenja, ali dosta nesistematski i neorganizirano. Posljedica je takvog rada da se mnogo sudionika angažiralo na pisanju sjećanja po nekoliko puta, a od nekih sjećanja nisu ni zatražena. Kako sam u uvodnom dijelu izložio, držim da na građu nastalu u razdoblju 1941—1945. u Hrvatskoj treba gledati, dakako u vezi s rješavanjem određenih arhivskih problema, jedinstveno, između ostalog iz ovih razloga:
 - što arhivska građa nastala djelovanjem organizacija NOP, njemačkih, talijanskih, mađarskih, ustaških i domobranskih vojnih vlasti, komandi vojnih jedinica i vojno-pozadinskih organa NOV, civilnih vlasti »NDH«,

¹ *Pero Damjanović*, O izdanju izvora za istoriju radničkog pokreta i socijalizma, Prilozi za istoriju socijalizma I, Beograd 1964, 339.

ostataka bivših političkih stranaka itd. i jest jedinstvena građa za povijest Hrvatske u navedenom razdoblju;

— što ta arhivska građa ima zajedničke karakteristike (od kojih su neke već i spomenute: slaba sačuvanost, dislociranost sačuvanih dijelova fondova itd.).

Već smo u uvodnom dijelu naglasili da su ratni uvjeti u kojima je nastajala i čuvala se arhivska građa rezultirali njenom relativno slabom sačuvanošću. To je i razumljivo ako imamo na umu okolnosti pod kojima je nastajala ta građa (česte neprijateljske ofenzive, nepostojanje pogodnog prostora za čuvanje, teške prilike u kojima su djelovale organizacije NOP u okupiranim gradovima, nedostatak osnovnog materijala za pisanje, velika mobilnost jedinica NOV, nedostatak kadra višnog administraciji, česta nemogućnost komuniciranja itd.).

Sačuvanu arhivsku građu, radi bolje preglednosti, razvrstavam ovako:

— arhivska građa nastala djelovanjem organizacija NOP na području Hrvatske u razdoblju 1941—1945;

— arhivska građa nastala djelovanjem komandi vojnih jedinica i vojno-pozadinskih organa NOV Hrvatske u razdoblju 1941—1945;

— arhivska građa nastala djelovanjem okupatora i njegovih domaćih suradnika na području Hrvatske u razdoblju 1941—1945;

— dokumentacija saveznika iz drugoga svjetskog rata;

— ostala građa.

II

Arhivska građa nastala djelovanjem organizacija NOP na području Hrvatske u razdoblju 1941—1945. nalazi se, većim svojim dijelom, u Arhivu IHRPH u Zagrebu. U cijelosti je sredena i pristupačna za znanstveno istraživanje. Izrađeni su inventari na svu tu građu, a druga se informativna pomagala (regesta itd.) sada izrađuju. Način sređivanja ove građe u Arhivu IHRPH sistem je provenijencije, realiziran, uz poštovanje osnovnog fonda, u Grupi fondova istog tvorca (Grupa fondova organizacija i rukovodstva KPH: Centralni komitet KPH, Povjerenstvo CK KPH za Sjevernu Hrvatsku i Slavoniju, Oblasni komitet KPH za Zagrebačku oblast, Oblasni komitet KPH za Slavoniju, Pokrajinski odnosno Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, Oblasni komitet KPH za Istru itd. — isto za organizacije SKOJ-a, USAOH-a, JNOF-a, AFŽ-a, NOO-a).

Tako je olakšan pregled sačuvane građe i izvršena djelomična rekonstrukcija mreže organizacija i rukovodstava organizacija NOP u Hrvatskoj (kažemo djelomična, jer od mnogih organizacija NOP nisu sačuvani pismeni tragovi djelovanja).

Od arhivske građe organizacija KPH iz razdoblja 1941—1945. u Arhivu IHRPH nalazi se ukupno 348 arhivskih kutija te građe, SKOJ-a — 32 kutije, USAOH-a — 12 kutija, AFŽ-a — 17 kutija, JNOF-a — 11 kutija te organa NOO-a — ukupno 107 arhivskih kutija; ukupno arhivske građe

organizacija NOP u Hrvatskoj iz razdoblja 1941—1945. u Arhivu IHRPH ima 527 arhivskih kutija. Te arhivske građe ima i u drugim institucijama: Arhivu Hrvatske, Historijskim arhivima u SR Hrvatskoj (posebno HA Bjelovar, Karlovac, Split), Institutu za historiju radničkog pokreta Slavonije u Sl. Brodu, odnosno Dalmacije u Splitu, u muzejima, bibliotekama, društvenim organizacijama i kod pojedinaca.

U većem dijelu navedenih institucija (posebno u arhivima) građa je sređena i pristupačna. Što se tiče arhivske građe nastale djelovanjem organizacija NOP u Hrvatskoj od 1941—1945. bilo bi potrebno evidentirati dosad prikupljenu arhivsku građu organizacija NOP Hrvatske bez obzira na to kad je nastala i gdje se nalazi. Na osnovi takvih evidencija mogla bi se izraditi jedna informacija o sačuvanoj arhivskoj građi organizacija NOP u cijeloj Hrvatskoj.

Takva informacija neophodno je potrebna radi poduzimanja cjelovitih mjera zaštite te građe (konzervatorsko-preparatorski radovi, mikrofilmovanje u cilju zaštite i sl.), za svrhe znanstvenog rada i radi ubrzanja procesa razmjene te građe između pojedinih institucija u kojima se ona nalazi.

III

Arhivska građa nastala djelovanjem komandi vojnih jedinica i vojno-pozadinskih organa NOV Hrvatske u razdoblju 1941—1945. godine (u koju svakako treba još uključiti i onu nastalu djelovanjem političkih organizacija u pojedinim vojnim jedinicama NOVH, dakle organizacija KP i SKOJ, građu sanitetskih odjela i partizanskih bolnica sa područja SR Hrvatske, obavještajnih centara — POC, ROC, MOC i dr.) nalazi se najvećim dijelom u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu. Fragmenti građe iz tih fondova nalaze se i u Arhivu IHRPH u Zagrebu, a pojedinačni dokumenti u različitim institucijama (arhivima, muzejima) i kod privatnih osoba.

Arhivska je građa u Vojnoistorijskom institutu u cijelosti sređena, izrađena su za nju potrebna informativna pomagala i pristupačna je.

Sačuvana arhivska građa ove provenijencije, koja se nalazi u Arhivu IHRPH, mali je dio ukupno sačuvane građe vojnih jedinica NOV Hrvatske. Njezin opseg obuhvaća ukupno 42 arhivske kutije, a sređena je po provenijenciji tako da su okupljene sve vojne jedinice i vojno-pozadinski organi iste zonske odnosno korpusne vojne oblasti u Grupe fondova za koje je izrađen inventar. To su: Grupa fondova korpusne vojne oblasti X korpusa, korpusne vojne oblasti VI korpusa, korpusne vojne oblasti IV korpusa, korpusne vojne oblasti XI korpusa, korpusne vojne oblasti VIII korpusa i Grupa fondova štaba mornarice sa II, III, IV i V pomorskim obalnim sektorom.

U Arhivu IHRPH nalaze se i mikrofilmovi sa snimljenom relevantnijom građom iz Vojnoistorijskog instituta.

Kao što smo napomenuli o građi organizacija NOP u Hrvatskoj, tako bi i za ovu građu trebalo što je moguće brže izraditi evidencije o tome gdje se ona nalazi, i na osnovu tih evidencija sačiniti radnu informaciju: ona bi

morala sadržavati zadatak koncentracije te građe u jednom centru (za arhivsku građu vojne provenijencije — Vojnoistorijski institut), dok bi se za potrebe SR Hrvatske morala mikrofilmovati sva arhivska građa vojnih jedinica i vojno-pozadinskih organa NOV Hrvatske. Dakako da bi uz mikrofilmovanje sve građe trebalo umnožiti i naučoinformativna pomagala za nju, koja su izrađena u Vojnoistorijskom institutu. Tako bi se postigla maksimalna koncentracija te građe, što bi pridonijelo njezinoj optimalnoj zaštiti, jedinstvenoj metodi izrade naučoinformativnih pomagala i napokon efikasnijoj i racionalnijoj upotrebi. Rješavanje pitanja vezanih uz tu arhivsku građu nije sasvim jednostavno, budući da paralelno treba utvrditi:

- a — pravni status te arhivske građe u novom Zakonu o arhivskoj građi i arhivima;
- b — način financiranja mikrofilмова, umnožavanja naučoinformativnih pomagala i drugih radnji vezanih uz evidentiranje itd. te arhivske građe;
- c — provođenje koncentracije te arhivske građe uvjetovati povratkom u našu Republiku sve one arhivske građe koja je nastala djelovanjem okupatorova vojnog aparata na području SR Hrvatske (njemačkog, talijanskog, mađarskog) i njegovih domaćih pomagača — vojne i civilne provenijencije.

IV

Arhivska građa nastala djelovanjem okupatora i njegovih domaćih pomagača samo je uvjetan naziv za svu onu građu nastalu u razdoblju 1941—1945. na području SR Hrvatske u vojnim i civilnim organima i organizacijama protivnim NOP-u. Radi bolje preglednosti tu ćemo građu grupirati ovako:

- a) arhivska građa okupatora (njemačke, talijanske i mađarske provenijencije);
- b) arhivska građa ustaških, četničkih, oružničkih i domobranskih formacija;
- c) arhivska građa upravnih i sudskih vlasti NDH.

Treba odmah na početku raspravljanja o ovoj arhivskoj građi napomenuti da je ovdje najozbiljniji problem dezintegriranost arhivskih cjelina, da je upravo ta arhivska građa pretrpjela najviše uništavanja, seljenja, probiranja, te da o njoj imamo zbog toga najmanje informacija.

Arhivska građa nastala djelovanjem okupatora i njegovih domaćih pomagača nalazi se uglavnom u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu, Arhivu Hrvatske, Arhivu IHRPH u Zagrebu i, dakako, u inozemstvu. Pojedine zbirke dokumenata ove provenijencije kao i pojedini dokumenti nalaze se u različitim institucijama (arhivi, muzeji, biblioteke) i kod pojedinaca.

a — Vojnoistorijski institut čuva veći dio (sačuvane u našoj zemlji) arhivske građe okupatora. Ona je sredena i pristupačna. Ipak je sigurno (što vrijedi i za drugu sačuvanu građu okupatora koja se nalazi u našoj zemlji) da se ne može govoriti o cjelovitim fondovima, nego o sačuvanim dijelovima fondova koji su zarobljeni od neprijatelja. (Tako se otvara i problem

kompletiranja te građe, jer bez uvida u nju nije moguće obaviti sva potrebna istraživanja.)

Napokon, Arhiv IHRPH također čuva i daje na upotrebu svu građu ove provenijencije koja se u njemu nalazi. Radi primjera spomenut ću da se u Arhivu IHRPH, između ostalog, čuvaju i dokumenti s podacima o nekim njemačkim vojnim jedinicama iz razdoblja 1941—1945. Feldkomandanture Zagreb 1941—1943, nekoliko elaborata za rušenje pojedinih objekata u slučaju povlačenja iz 1944, te samo fragmentarno sačuvani dokumenti o njemačkoj manjini u Hrvatskoj iz godine 1941—1942.

Arhivska građa talijanske provenijencije u Arhivu IHRPH vrlo je raznorođna. Ona obuhvaća građu koja se sačuvala od Comando Presidio Militare di Italiano, dokumente različitih vojnih jedinica itd.

b — Arhivska građa ustaških, četničkih, oružničkih i domobranskih formacija također je vrlo dezintegrirana. To otežava znanstvenoistraživački rad i zbog toga, uz mnoge druge uzroke, imamo relativno malo radova sa tog područja. Ta se građa nalazi pretežno u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu i Arhivu IHRPH u Zagrebu.

Kako je to veoma značajna građa, dat ću pregled samo najvažnije koja se nalazi u Arhivu IHRPH:

— Glavni ustaški stan, ustaški stožeri, ustaški logori, Zapovjedništvo ustaške mladeži s logorima i taborima ustaške muške i ženske mladeži;

— Dinarska četnička oblast s odgovarajućim četničkim vojnim formacijama, štabovi pojedinih četničkih korpusa, pukova i drugih vojnih jedinica i komandi mjesta;

— Vrhovno oružničko zapovjedništvo sa zapovjedništvima 1, 2, 3, 5, 6, 7. i 10. oružničke pukovnije, krilnim zapovjedništvima, župskim oružničkim zapovjedništvima, oružničkim vodovima i postajama; iako su fondovi tek fragmentarno sačuvani, pružaju veoma dragocjenu arhivsku građu;

— Od sačuvane arhivske građe domobranskih formacija spominjem Zapovjedništvo kopnene vojske, Zapovjedništvo zračnih snaga, zapovjedništva zbornih područja, divizija i drugih nižih vojnih formacija.

Kao što se vidi iz ovog sumarnog pregleda sačuvane arhivske građe u Arhivu IHRPH (a veći dio sačuvane arhivske građe ovih i drugih nespomenutih fondova nalazi se u Vojnoistorijskom institutu), riječ je o građi veoma značajnoj za povijest Hrvatske u razdoblju 1941—1945, te je tim urgentniji zahtjev da se riješe problemi prikupljanja, sređivanja, izrade naučoinformativnih pomagala i objavljivanja te građe.

c — Ipak, bez obzira na to što se arhivska građa upravnih i sudskih vlasti »NDH« nalazi u tri spomenute institucije, smatram da dilema u vezi s tom arhivskom građom ne bi trebalo biti: s obzirom na njezinu dezintegriranost treba je, što je moguće prije, vratiti tamo gdje je nastala. Kratak pregled fondova koji se čuvaju u Zagrebu (Arhiv Hrvatske i Arhiv IHRPH) pokazat će da arhivsku građu ove provenijencije (iz Vojnoistorijskog instituta) treba integrirati s njenim sastavnim dijelovima. Arhiv Hrvatske čuva i daje na upotrebu između ostalog sačuvanu arhivsku građu Ministarstva seljačkog gospodarstva NDH u Zagrebu, Ministarstva narodnog gospodarstva NDH s odjelima Glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrt

i trgovinu, Ureda državnog tajnika, Ureda ministra, Odsjeka za financi-
jalnu stražu, Glavnog ravnateljstva za rudarstvo, Ministarstva šumarstva
i rudarstva NDH s Odjelom za rudarstvo i kovinarstvo, Rudarskog gla-
varstva u Zagrebu, Državne riznice NDH u Zagrebu s odjelima: općim,
financijske straže, za državnu imovinu, navjere i dugove, Glavnog nad-
zorništva rizničke straže, Ministarstva skrbi za postradale krajeve NDH,
Ministarstva udružbe i Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH u Za-
grebu, te župske redarstvene oblasti Karlovac, Velikog župana župe Za-
gorje—Varaždin i kotarskih oblasti Županja i Zagreb.

Arhiv IHRPH čuva i daje na upotrebu, između ostalog, sačuvanu arhivsku
građu Kabineta poglavnik, Predsjedništva vlade, Državnog vijeća, Mini-
starstva hrvatskog domobranstva (Glavni stožer, Vrhovno nadzorništvo,
Upravni ured i drugi razni odjeli), Ministarstva unutrašnjih poslova (Odjeli
za javnu sigurnost i upravne poslove, Predsjednički ured, Opći odjel,
Upravni odjel, Ured ministra, Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu,
Ravnateljstvo za javni red i sigurnost), te fragmente fondova drugih
ministarstava NDH (Državna riznica, Ministarstvo za obrt, veleobrt i
trgovinu, Ministarstvo narodnog gospodarstva, Ministarstvo zdravlja, Mi-
nistarstvo udružbe, Ministarstvo prometa i javnih radova), te raznih
ravnateljstava i zavoda, državnih ustanova za prehranu i opskrbu, nov-
čanih, zadružnih, prosvjetnih i drugih ustanova i Općeg upravnog povje-
reništva. U Arhivu IHRPH također se nalazi sačuvana arhivska građa,
odnosno sačuvani fragmenti arhivskih fondova velikih župa Baranja,
Bilogora, Bribir i Sidraga, Cetina, Dubrava, Gacka, Hum, Krbava i Psat,
Lašva i Glaž, Livac—Zapolje, Modruš, Pliva i Rama, Pokuplje, Prigorje,
Sana i Luka, Usora i Soli, Vinodol i Podgorje, Vrhbosna, Vuka i velika
župa Zagorje, s fragmentima fondova kotarskih oblasti, gradskih i općin-
skih poglavarstava. Od arhivske građe nastale djelovanjem sudova treba
spomenuti građu pokretnih prijekih sudova, državnih tužiteljstava i ko-
tarskih sudova.

Iz ovoga vrlo kratkog i nepotpunog pregleda arhivske građe koja se čuva
u Arhivu Hrvatske i Arhivu IHRPH (a takve ima i u ostalim arhivskim
i drugim ustanovama u SR Hrvatskoj, kao npr.: HA Rijeka, HA Zadar,
HA Dubrovnik, HA Zagreb itd., Institutu za historiju radničkog pokreta u
Splitu i Sl. Brodu) vidi se i potreba da se vrlo hitno poduzme ovo:

— reintegriraju arhivske cjeline tako da se sačuvana građa ove proveni-
jencije vrati na teritorij na kojem je nastala;

— u suradnji sa znanstvenim ustanovama utvrdi prioritet sređivanja te
građe, kako bi se u što kraćem roku osigurala za znanstvena istraživanja
najvažnija sačuvana arhivska građa;

— osigura pristupačnost toj građi tako da se ona ovako integrirana sredi
i da se izrade potrebna naučoinformativna pomagala (inventari, vodiči,
registri itd.).

Već smo spomenuli neke probleme koji se javljaju u vezi s kompletiranjem
arhivske građe nastale djelovanjem njemačkih i talijanskih okupacionih
vlasti i vojnih organa. Treba napomenuti da je ta građa bila predmetom
interesa mnogih naših institucija i znanstvenih radnika koji su na njoj u
inozemstvu radili i prema svojim je potrebama mikrofilmovali. Prvi orga-

niziraniji korak u sustavnom prikupljanju te građe učinili su Vojnoistorijski institut i Arhiv Jugoslavije 1967, kad je u inozemstvu mikrofilmovano oko 32.000 stranica dokumenata. U godini 1968. Institut za izučavanje radničkog pokreta odnosno Institut za savremenu istoriju iz Beograda, u zajednici s Vojnoistorijskim institutom, otkupio je od Arhiva u Washingtonu mikrofilmove oko 530.000 stranica njemačkih dokumenata koji se odnose na Jugoslaviju, a od njih se velik broj dotiče Hrvatske. U toku su vrlo opsežni ali i vrlo skupi radovi da se ta građa učini pristupačnom. Isto se tako radi na arhivskoj građi saveznika iz drugoga svjetskog rata.

Odmah treba napomenuti da su za tu građu veoma zainteresirane mnoge naše znanstvene institucije i pojedinci. Konstantirano je više puta da su mnoge ekipe naših stručnjaka i pojedinci u stranim arhivima mikrofilmovali istu građu, jednostavno zbog toga što nisu imali uvida u ono što su prije njih drugi radili. Iako je u tom pogledu učinjen veliki korak naprijed organiziranjem rada, mislim da bi trebalo:

- evidentirati sve što je od ove građe mikrofilmovano;
- izraditi kriterije na osnovi kojih će ekipe stručnjaka iz svih naših znanstvenih središta moći odabrati onu arhivsku građu koja predstavlja naš opći znanstveni interes;
- na osnovi evidencija izraditi kopije onih mikrofilmova za koje smo kao SR Hrvatska zainteresirani; kopije bi izradio foto-laboratorij Arhiva Hrvatske, pri čemu mu dakako treba osigurati financijska sredstva iz Fonda za znanstveni rad SR Hrvatske.

Osim dosad navedene arhivske građe za znanstveno istraživanje povijesti Hrvatske u razdoblju 1941—1945. od posebnog su značenja arhivska građa fonda Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih suradnika i zapamćenja sudionika zblivanja.

Arhivska građa fonda Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih suradnika sadrži veoma značajne podatke o tom razdoblju. Zbog objektivnih okolnosti ova je građa relativno kasno došla u arhivske ustanove, a zbog opsega građe i relativno malobrojnog arhivskog kadra koji bi radio na njenom sređivanju građa još u cijelosti nije pristupačna znanstvenom istraživanju. O problemima sakupljanja zapamćenja sudionika zblivanja 1941—1945. bilo je već riječi. U preporuci sa Savjetovanja o nekim problemima sakupljanja, čuvanja i obrade historijske građe NOR i revolucije, održanog 23. i 24. prosinca 1968. u Beogradu, između ostalog je istaknuto:

... »Zato je Savjetovanje istaklo važnost daljeg rada na prikupljanju i čuvanju memoarske građe koja je neophodna za još svestraniji i naučniji pristup historiji NOR i Revolucije.«²

... »Na Savjetovanju je ukazano da ne treba sputavati bilo čiju inicijativu na sakupljanju memoarske građe, ali da se ta djelatnost mora oslanjati na stručne ustanove i obavljati sa punom odgovornošću.«³

² Preporuke Savjetovanja o nekim problemima sakupljanja, čuvanja i obrade historijske građe NOR i Revolucije, *Četvrti jul*, Beograd 1971, 9.

³ Isto, 10.

U vezi s prikupljanjem zapamćenja sudionika zbivanja 1941—1945. smatram da bi trebalo utvrditi (anketom u svim ustanovama, društvenim organizacijama itd.) tko je i o čemu dosada napisao svoja zapamćenja, kako bi se izbjegla ponavljanja i dobio što je moguće veći broj zapamćenja.

U ovom kratkom napisu o nekim problemima arhivske građe za povijest Hrvatske u razdoblju 1941—1945. dotaknuo sam samo one probleme za koje smatram da ih kao prioritete treba što hitnije riješiti. O nekim problemima vezanim za tu građu nisam mogao govoriti s obzirom na raspoloživi prostor (npr. o objavljivanju arhivske građe za ovo razdoblje).

Kako sam, navodeći u pregledu problem po problem, odmah i preporučio način njihova rješenja, mislim da bi realizatori tih rješenja morali biti Arhiv Hrvatske i Arhiv IHRPH.

SUMMARY

The author gives some of the reasons which led to a certain lagging behind in Yugoslav historiography of complex research into the history of Yugoslavia and Croatia in the period 1941—1945, in comparison the research into earlier periods. In his opinion the reasons for this are:

- war conditions, under which archive and other material originated and was kept, resulted in its relatively bad state of preservation;
- endeavours of the occupying forces and their collaborators to destroy as many traces as possible of their rule;
- the existence of unintegrated wholes of preserved archive material and, as a result, no integrally elaborated informative aids and no evidence of such material;
- no organized and complex work on gathering, systemizing and making possible the use of documents from the Second World War;
- no systematic work on the education of archivists;
- no systematic publication of archive and other material, as demanded by modern methods of keeping archives.

The author considers that the material which originated in Croatia in 1941—1945 must be regarded as a whole, for the following reasons:

- archive material, originating from the activities of organizations of the National Liberation Movement, German, Italian, Hungarian, Ustaši and Domobran authorities, the commands of units of the National Liberation Army, the civilian forces of the »Independent State of Croatia«, and the remains of earlier political parties, are integral material for the history of Croatia during this period;
- this material has some characteristics in common (poor preservation, dislocation of preserved parts of funds, etc.).

The author then gives a review of this material in archives and other institutions, in the following sections:

- archive material originating from the activities of the National Liberation Movement organizations in Croatia 1941—1945;
- archive material originating from activities of commands of military units, and of rear area bodies of the National Liberation Army of Croatia, 1941—1945;
- archive material originating from activities of the occupying forces and their collaborators in Croatia, 1941—1945;
- Ally documents from the Second World War;
- other material.